איסור חמץ

בל יראה ובל ימצא

בדברי חז"ל אנו מוצאים את המושג 'בל יראה ובל ימצא'. אולם, כאשר אנו מתבוננים בפסוקים אנו רואים ששני איסורים אלו אינם מובאים יחדיו, פעמים והתורה אומרת שהאיסור הוא איסור 'לא יראה' ופעמים האיסור הנאמר מדבר על 'לא ימצא'. אם כן, יש לשאול, האם יש הבדל בין שני איסורים אלו או שמא אלו שני חלקים של איסור אחד? ואם יש הבדל, מה הוא ההבדל בין שני האיסורים השונים?

כאשר ישראל מתכוננים לצאת ממצרים, ה' מצווה אותם לקחת שה ולשוחטו בי"ד בניסן בין הערבים, ולאחר השחיטה לאכול את בשר השה, בלילה, בין י"ד לט"ו בניסן. אך, בשר הקורבן אינו נאכל לבד, נאכל הוא יחד עם מצות ומרורים.

וְאָכְלוּ אֶת־הַבָּשָׂר בַּלַּיְלָה הַזֶּה צְלִי־אֵשׁ וּמַצּוֹת עַל־מְרֹרִים יֹאכְלֻהוּ: (שמות, יב, ח)

פסוק זה נאמר עוד קודם יציאת מצרים. כלומר, המצות והמרורים אותם אכלו ישראל יחד עם הבשר היו קודם יציאת מצרים. בנוסף לכך, ה' מצווה את ישראל כיצד עליהם לאכול את בשר השה:

וְכָכָה תֹּאכְלוּ אֹתוֹ מָתְנֵיכֶם חֲגֻרִים נַעֲלֵיכֶם בְּרַגְלֵיכֶם וּמַקֶּלְכֶם בְּיֶדְכֶם וַאֲכַלְתֶּם אֹתוֹ בְחִפָּזוֹן פֶּסַח הוּא לַיקֹוָק: (שמות, יב, יא)

יש לאוכלו כאשר מוכנים כבר לצאת לדרך, חגורה, נעליים, מקל ביד. יש לאכול כאשר הכל כבר מוכן לקראת היציאה ממצרים. אכילה זו יש לאכול בחיפזון, תחושה של 'מוכנות ליציאה', עוד רגע יוצאים. בנוסף, התורה מכנה אכילה זו/יום זה, כפסח לה'. כלומר, חג פסח הקודם ליציאת מצרים, חג לקראת היציאה. וכך גם שני פסוקים לאחר מכן מופיע יום זה כיום חג:

וְהָיָה הַיּוֹם הַזֶּה לָכֶם לְזִכָּרוֹן וְחַגֹּתֶם אֹתוֹ חַג לַיקֹוָק לְדֹרֹתֵיכֶם חֻקַּת עוֹלָם תָּחָגֻּהוּ: (שמות, יב, יד)

חג ה' זה הוא יום אותו יש לחגוג לדורות. כל זה כדי שיום זה, היום של ההכנה והיציאה ממצרים, יהיה לישראל לזיכרון. לאחר מכן, עוברת התורה לדבר על שבעה ימים של חג:

וּבַיּוֹם הָרִאשׁוֹן מִקְרָא־קֹדֶשׁ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מִקְרָא־קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם כָּל־מְלָאכָה לֹא־יֵעָשֶׂה

בָּהֶם אַךְ אֲשֶׁר יֵאָכֵל לְכָל־נֶפֶשׁ הוּא לְבַדּוֹ יֵעָשֶׂה לָכֶם: וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־הַמַּצּוֹת כִּי בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה הוֹצֵאתִי אֶת־צִבְאוֹתֵיכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־הַיּוֹם הַזֶּה לְדֹרֹתֵיכֶם חֻקַּת עוֹלָם: (שמות, יב, טז - יז)

בשבעה ימים אלו אנו מוצאים לראשונה את האיסור 'לא ימצא':

וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־הַמַּצּוֹת כִּי בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה הוֹצֵאתִי אֶת־צִבְאוֹתֵיכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־הַיּוֹם הַזֶּה לְדֹרֹתֵיכֶם חֻקַּת עוֹלָם: בָּרִאשֹׁן בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ בָּעֶרֶב תֹּאכְלוּ מַצֹּת עַד יוֹם הָאֶחָד וְעֶשְׂרִים לַחֹדֶשׁ בָּעֶרֶב: שִׁבְעַת יָמִים שְׂאֹר לֹא יִמָּצֵא בְּבָתֵּיכֶם כִּי כָּל־אֹכֵל מַחְמֶצֶת וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מֵעֲדַת יִשְׂרָאֵל בַּגֵּר וּבְאֶזְרַח הָאָרֶץ: (שמות, יב, יז - יט)

בפסוק יז נאמר ושמרתם את המצות, כי בעצם היום הזה **הוצאתי**. עד פסוק י"ד נראה שכל הכתוב בפרשה מוקדם ליציאת מצרים, ה' מכין את ישראל ליציאה ממצרים. אך כאן, הדברים נראים כנאמרים לאחר יציאת מצרים.[1] דבר חשוב נוסף שנראה שיש לשים לב אליו הוא הביטוי **ושמרתם**. שלא כמו בפסוק י"ד שם נאמר והיה היום הזה לכם **לזכרון**, כאן נאמר ושמרתם את היום הזה לדורתיכם. ויש לנסות ולהבין מה הוא ההבדל בין הזכירה לבין השמירה. בפסוק י"ט נאמר שבעת ימים שאור **לא ימצא** בבתיכם, הרי שכאן לראשונה מופיע איסור זה והתורה נותנת סיבה לאיסור זה: כי כל אוכל חמץ ונכרתה הנפש ההיא מעדת ישראל. כלומר, איסור 'לא ימצא' בא כדי שהאדם לא יבוא לאכול את החמץ בשבעת הימים.

בשמות יג אנו מוצאים הופעה נוספת של חג הפסח:

וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־הָעָם זָכוֹר אֶת־הַיּוֹם הַזֶּה אֲשֶׁר יְצָאתֶם מִמִּצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים כִּי בְּחֹזֶק יָד הוֹצִיא יְקֹוָק אֶתְכֶם מִזֶּה וְלֹא יֵאָכֵל חָמֵץ: (שמות, יג, ג)

כאן חוזר הביטוי אותו ראינו בתחילת פרק יב, זכור.[2] וכך, בהמשך הפרשה נאמר:

שִׁבְעַת יָמִים תֹּאכַל מַצֹּת וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי חַג לַיקֹוָק: מַצּוֹת יֵאָכֵל אֵת שִׁבְעַת הַיָּמִים וְלֹא־יֵרָאֶה לְךָ חָמֵץ וְלֹא־יֵרָאֶה לְךָ שְׂאֹר בְּכָל־גְּבֻלֶךָ: (שמות, יג, ו - ז)

גם כאן יש ציווי לאכול מצות שבעה ימים, אלא שכאן, בנוסף לכך, יש איסור על ראיית החמץ:

---

1. יש לבאר זאת בשני כיוונים. או שגם כאן הקב"ה מדבר איתם באותו מעמד, אך כבר כעת מדבר על הזמן לאחר שכבר יצאו ממצרים. או שמא יש לומר שבאמת כל זה נאמר רק לאחר יציאת מצרים, וכאן יש לומר את הכלל של 'אין מוקדם ומאוחר בתורה'. ויש לבאר על פי זה מדוע הקדימה התורה פרשה זו לכאן. ובאופן פשוט יש לומר, זאת כדי לחבר את השבעה ימים ליום שקדם ליציאה.

2. יש לשים לב שבציווי על התפילין בסוף הפרשה מופיע גם כן עניין זה של הזיכרון שנראה מיוחד לפרשה זו דווקא. בנוסף לכך, ההבדל המרכזי הוא אם האיסור נאמר על הבתים: לא ימצא.. בבתיכם. כלומר האיסור הוא לכל אדם ואדם בביתו. או שמא האיסור שייך בכל הגבול: לא יראה לך שאר בכל גבולך. משמע שיש כאן איסור גדול יותר ואין זה רק איסור פרטי. והדברים מבוארים היטב על פי מה שכתבנו בגוף המאמר.

'ולא יראה לך חמץ ולא יראה לך שאר בכל גבולך'. איסור זה מופיע אף בדברים טז:

וְזָבַחְתָּ פֶּסַח לַיקֹוָק אֱלֹהֶיךָ צֹאן וּבָקָר בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר־יִבְחַר יְקֹוָק לְשַׁכֵּן שְׁמוֹ שָׁם: לֹא־תֹאכַל עָלָיו חָמֵץ שִׁבְעַת יָמִים תֹּאכַל־עָלָיו מַצוֹת לֶחֶם עֹנִי כִּי בְחִפָּזוֹן יָצָאתָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לְמַעַן תִּזְכֹּר אֶת־יוֹם צֵאתְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ: וְלֹא־יֵרָאֶה לְךָ שְׂאֹר בְּכָל־גְּבֻלְךָ שִׁבְעַת יָמִים וְלֹא־יָלִין מִן־הַבָּשָׂר אֲשֶׁר תִּזְבַּח בָּעֶרֶב בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן לַבֹּקֶר: (דברים, טז, ב - ד)

ישראל מצווים לעשות זבח פסח לה', וכן לא לאכול עליו חמץ כל שבעת הימים. הטעם לאיסור אכילת חמץ והיתר אכילת המצות הוא הצורך בזיכרון ליום בו יצאנו בחיפזון ממצרים. עלינו לזכור יום זה, דרך הרגשת החיפזון שאיתה אכלו את קורבן הפסח ביום היציאה.[3] וכאן, במקום בו מופיע הביטוי זיכרון שוב מופיע האיסור של 'לא יראה'.

נראה אם כן לומר, איסור 'לא יראה' קשור ליום פסח **כיום זיכרון**, יום בו אנו זוכרים את יום היציאה ממצרים, מרגעי ההכנה ביום י"ד ועד ליציאה עצמה. ואילו, איסור 'לא ימצא' קשור **לשמירה של חג הפסח**. הזיכרון הוא חזרה אל העבר, להיזכר ולזכור את מה שקרה ולנסות לשחזרו כדי לזכור. לעומת זאת, שמירה, היא המשך קיומו של הדבר, לאחר שיצאו ממצרים הצטוו ישראל להמשיך את הארת היציאה ולשמור שבעה ימים של חג בהם לא אוכלים חמץ ואוכלים מצות.

איסור חמץ בשעה שישית

הגמרא בדף ד עמוד ב מביאה מחלוקת בין רבי מאיר לרבי יהודה, מחלוקת זו מופיעה במשנה בפרקנו, משנה המופיעה בגמרא בדף יא עמוד ב.

תנן התם, רבי מאיר אומר: אוכלין כל חמש ושורפין בתחלת שש. רבי יהודה אומר: אוכלין כל ארבע, ותולין כל חמש, ושורפין בתחלת שש. (פסחים, ד, ב)

באופן פשוט עולה שמחלוקתם של רבי מאיר ורבי יהודה היא עד איזה שעה מותר לאכול. רבי מאיר אומר שמותר לאכול כל שעה חמישית של היום, ואילו רבי יהודה לוקח שעה אחורה ואומר שיש לאכול רק בשעה רביעית, אך בשעה חמישית תולים, דהיינו לא אוכלים, אך אפשר להאכיל לבהמה.[4] שניהם מסכימים שיש לשרוף את החמץ בתחילתה של השעה השישית, והדברים מתבארים היטב גם בסוגיה המקורית של מחלוקתם הנידונה בדף יא: וכך נאמר שם:

תנן התם: אחד אומר בשנים בחדש ואחד אומר בשלשה - עדותן קיימת, שזה יודע בעבורו של חדש וזה אינו יודע בעבורו של חדש. אחד אומר בשלשה ואחד אומר בחמשה - עדותן

---

3. רש"י מבאר חיפזון זה כיוון שלא הספיק בצקם להחמיץ. אך נראה כאן שחיפזון זה קושר אותנו דווקא לחיפזון שהיה ביום היציאה ממצרים עוד קודם ליציאתם, כפי שראינו לעיל.

4. כך מבאר רש"י.

בטלה. אחד אומר בשתי שעות ואחד אומר בשלש שעות - עדותן קיימת, אחד אומר בשלש ואחד אומר בחמש - עדותן בטלה, דברי רבי מאיר. רבי יהודה אומר: עדותן קיימת. אחד אומר בחמש ואחד אומר בשבע - עדותן בטלה, שבחמש חמה במזרח ובשבע חמה במערב. (פסחים, יא, ב)

מחלוקת נוספת של רבי מאיר ורבי יהודה אותה מביאה הסוגיה מובאת במסכת סנהדרין.[5] שם נחלקו רבי מאיר ורבי יהודה מתי ניתן לצרף שני אנשים לעדות במצב בו שני העדים מעידים על זמן שונה בו אירע המקרה. מבלי להיכנס למחלוקת בגמרא בין רבא לאביי הבאה בעקבות הבאת משנה זו העוסקת בדיני עדות בגמרא, רבי מאיר סובר שאדם לא טועה שעתיים, דהיינו אדם יכול לטעות בשעה אחת, ואילו רבי יהודה אומר שאדם יכול לטעות גם שעתיים.

וממחלוקתם בעדות למחלוקתם לגבי איסור חמץ. רבי יהודה הסובר שאדם יכול לטעות שעתיים דעתו היא שצריך להרחיק משעת איסור החמץ שעתיים, כדי שאדם לא יבוא ויעבור על איסור החמץ, ואילו רבי מאיר הסובר שאדם לא טועה יותר משעה, דעתו היא שיש להרחיק שעה אחת בלבד מזמן איסור החמץ. וכך יש לבאר את מחלוקתם באופן פשוט, כמה אדם טועה וכמה יש להרחיק משעת איסור החמץ, וכך רש"י מבאר את המחלוקת בסוגייתנו:

ושורפין בתחלת שש - ולא ימתין עד תחלת שבע שהוא אסור מן התורה, לפי שאדם טועה בשעות.[6] **ר' יהודה אומר** - טועה אדם יותר מכאן, וצריך להתרחק מן העבירה יותר, **ולא יאכל מסוף ארבע ולמעלה**. (רש"י, פסחים, ד, ב)

לרבי מאיר יש להרחיק שעה אחת, ואילו לרבי יהודה אדם טועה יותר מכאן ויש להרחיק שעתיים. אך, נראה שיש להבין מתוך דבריו של רש"י ממה כל אחד מרחיק את האדם. דהיינו, רבי מאיר ורבי יהודה חלוקים בכמה אדם טועה, אך, האם הם מסכימים ממה יש להרחיק את האדם? בדעת רבי מאיר מבאר רש"י שיש לשרוף בשעה שישית ולא להמתין עם השריפה לתחילת השעה השביעית, זאת כיוון שאז כבר האיסור הוא מהתורה. רש"י אומר את דבריו על ד"ה "ושורפין בתחילת שש". רצוני לומר, נראה מדבריו שהרחקתו של רבי מאיר היא מהשריפה, צריך לשרוף את החמץ. על פי רבי מאיר יש להקדים את השריפה בשעה אחת ולא להמתין איתה עד תחילת שבע.

ברם, בדעתו של ר' יהודה מבאר רש"י את דבריו על ד"ה שונה, "ר' יהודה אומר", שם מבאר רש"י טועה אדם יותר מכאן וצריך להתרחק מן העבירה **ולא יאכל** מסוף ארבע ולמעלה. כאן, נראה בבירור שההרחקה של רבי יהודה היא מן העבירה, ומה היא אותה עבירה? באופן פשוט, רבי יהודה מדבר כאן על איסור האכילה, יש להפסיק את האכילה בסוף שעה רביעית כדי שלא

5. סנהדרין מ.

6. יש לומר, בשעה. וכך מובא במסורת הש"ס.

יעבור האדם על איסור האכילה שעתיים מאוחר יותר.

בחירתו של רש"י לבאר את שיטת ר' מאיר בד"ה ושורפין בתחילת שש מעניינת, שהרי על כך רבי מאיר ורבי יהודה מסכימים. ונראה מפירושו כי הרחקת רבי מאיר היא שאין להמתין עם השריפה, ואם כן יוצא שהאיסור אינו אכילה כפי שביאר באופן מפורש בדעתו של ר' יהודה, אלא הצורך בשריפה. על פי דברינו מתוך דיוק בדבריו של רש"י נראה לומר כך: **רבי מאיר** אומר שאין לבוא עם החמץ לשעה שביעית, אך החשש אינו חשש אכילה בשעה שביעית, ועל כן יש לשרוף את החמץ בשעה שישית ולא לחכות עם השריפה לשעה השביעית. ואילו, **רבי יהודה** אומר, אין לאכול חמץ לאחר השעה הרביעית, כדי שלא יבוא האדם לאוכלו בזמן איסור האכילה. כלומר, שריפת החמץ באה כדי לשרת את איסור האכילה, כדי שלא יהיה חמץ בבית שאדם יבוא לאוכלו.[7]

זאת ועוד, נראה לשאול מדוע הביאה הגמרא מחלוקת זו של רבי מאיר ורבי יהודה לסוגייתנו.[8] הרי, סוגיה זו לא מובאת כהמשך ישיר לסוגיות הקודמות, ואף לא נראה שיש כאן הקשר אסוציאטבי לסוגיות הקודמות, אלא זוהי סוגיה חדשה. אם כן, מדוע כל הדיון של הגמרא כאן לא מובא בדף יא, במקום בו מובאת משנה זו.

איסור אכילה או איסור קיום

על גבי מחלוקתם של רבי מאיר ורבי יהודה שואלת הגמרא:

דכולי עלמא מיהא חמץ משש שעות ולמעלה, אסור, מנלן? (פסחים, ד, ב)

על אף המחלוקת בין רבי מאיר ורבי יהודה שניהם מסכימים שחמץ משש שעות ולמעלה אסור, ומחפשת הגמרא מקור כדי לברר מניין להם דין זה, אך שאלת הגמרא לא ברורה דיו. במה חמץ משש שעות ולמעלה אסור? האם באיסור אכילה או באיסור הנאה? מדוע הגמרא לא כותבת במפורש חמץ משש שעות ולמעלה אסור באכילה?[9] ועוד, אם כוונת הגמרא שחמץ משש שעות ולמעלה אסור מהתורה, מדוע לא נאמר מיהא חמץ משש שעות ולמעלה אסור מדאורייתא?

הרמב"ם בספר המצוות מונה את איסור החמץ בשעה שישית כלאו, ואלו הם דבריו:

---

7. במשנה בדף יא: מבאר רש"י את דעת ר' מאיר גם כן על ד"ה "ושורפין בתחילת שש" ואילו שם מבאר את דעתו של ר' יהודה בד"ה "תולין כל חמש". אף שם רש"י לא מכניס בפירושו לרבי מאיר את עניין האכילה. ולעומת זאת בדעת רבי יהודה מתחיל את רש"י את ביאורו בכך שאין לאכול בשעה חמישית. בנוסף מבואר שם ברש"י שאיסור השריפה מגיע בזמן שגם יש לאסור בהנאה את החמץ. ונבוא לביאור הדבר בהמשך דברינו.

8. וכך שואלים הצל"ח והפני שלמה בד"ה תנן התם. וראה על לשון 'תנן התם' את ביאורו של רש"י המבאר שלשון זאת שייכת בדרך כלל למשנה המובאת ממקום אחר, ולא מהמשך הפרק בו אנו נמצאים.

9. אף על הביטוי 'משש שעות ולמעלה' יש להוסיף ולשאול האם הכוונה מתחילת שעה שישית או שמא הכוונה מתחילת שעה שביעית. אך לא נעסוק בדברינו בזה. וראה על כך רש"י, תוספות ועוד.

והמצוה הקצ"ט היא שהזהירנו מאכול חמץ אחר חצות יום ארבעה עשר מניסן והוא אמרו (ראה יו) לא תאכל עליו חמץ. וכנוי עליו שב על כבש הפסח שאנו חייבין לשחטו בין הערבים יום ארבעה עשר בניסן ואמר מעת שיגיע זמן שחיטתו לא תאכל עליו חמץ. ובגמר פסחים (כח ב) מניין לאוכל חמץ משש שעות ולמעלה שהוא בלא תעשה שנאמר לא תאכל עליו חמץ. **ושם (ד ב) אמרו דכולי עלמא מיחת /מיהת/ חמץ משש שעות ולמעלה דאורייתא.** כן מצאנו בכל הנוסחאות המדויקות שנקראו לפני זקני התלמוד. ושם (ב ב) אמרו בטעם איסור אכילת החמץ בשעה ששית, עבדו רבנן הרחקה יתירא כי היכי דלא ליגע באיסורא דאורייתא. ומי שעבר ואכל חמץ אחר חצות לוקה. וכבר התבארו משפטי מצוה זו בתחלת פסחים: (ספר המצוות לרמב"ם, מצות לא תעשה, קצט)

הרמב"ם פוסק את איסור אכילת החמץ כלאו, וראיה לכך מביא אף מסוגייתנו האומרת: דכולי עלמא מיהת חמץ משש שעות ולמעלה מדאורייתא. כלומר, הרמב"ם גורס בגמרא את האיסור משש שעות ולמעלה כאיסור דאורייתא ובנוסף מביא זאת כראיה לכך שיש איסור אכילה מדאורייתא משעה שישית ולמעלה. אם כן, שאלת הגמרא לדעת הרמב"ם היא: מניין לרבי מאיר ורבי יהודה שאיסור אכילת חמץ מן התורה הוא משש שעות ולמעלה.

הרמב"ן בהשגותיו על ספר המצוות משיג על הרמב"ם ואומר שאין למנות את איסור האכילה בשעה שישית כלאו:

... והתמה מן הראיה שלקח ממה שמצא בלשון הנסחאות המדויקות שנקראו על זקני התלמוד דכולי עלמא מיהת חמץ משש שעות ולמעלה דאורייתא. שזה אינו אלא על הסכמתם ששורפין בתחלת שש שהוא חייב לבערו מן התורה ממצות תשביתו שאור מבתיכם והוא ודאי אסור באכילה מדקאי עלה במצות השבתה **אבל אין בו לאו.** ובפירוש אמרו (ד ב) דכולי עלמא מיהת חמץ משש שעות ולמעלה דאורייתא מנא לן אמר אביי תרי קראי כתיבי שבעת ימים שאור לא ימצא בבתיכם וכתיב אך ביום הראשון תשביתו שאור מבתיכם הא כיצד לרבות ארבעה עשר לביעור. הנה זה מבואר שמה שאמרו בחמץ משש שעות ולמעלה דאורייתא שאינו אלא במצות השבתה זו שהוציאו ממדרש פסוק זה אך ביום הראשון תשביתו שאור והלכה כן. והכלל שההלכה מזה בחמץ קודם זמנו שאינו עובר עליו בולא כלום ארצה שאין בו לאו, **שאין הלכה כר' יהודה שנותן לאו באכילתו כמו שהזכרנו ולא כדברי מי שנותן לאו בקיומו בלבד ודורש לא תשחט על חמץ דם זבחי שזה אינו אלא לשוחט את הפסח על החמץ.** וכבר באר הרב זה במצות קט"ו. והנה גם זה יחסר מחשבון הלאוין: (השגות הרמב"ן לספר המצוות לרמב"ם, מצות לא תעשה, קצט)

תמה הרמב"ן על ראייתו של הרמב"ם מסוגייתנו. איסור חמץ משש שעות ולמעלה אף אם הוא

מדאורייתא כגרסאות המדויקות אותן מביא הרמב"ם, אין זה איסור אכילה, אלא חיוב ההשבתה של החמץ. אך אין כאן לאו, לא לאו של אכילה ולא לאו של קיום, אלא הסכמה על כך שיש להשבית את החמץ משש שעות ולמעלה.

המאירי, גם הוא מבין כרמב"ן שאין מדובר כאן על איסור אכילה:

> על כל פנים צריך לומר שלא נשאלה כאן לאיסור אכילה אלא לאיסור שהייתו ר"ל חובת ביעורו ומתורת עשה שאיסור בל יראה אין בו בי"ד כמו שיתבאר: (בית הבחירה למאירי, פסחים, ד, ב)

בשונה מהרמב"ן המאירי מבין שהגמרא מבינה שרבי מאיר ורבי יהודה מסכימים על כך שיש איסור שהייה משש שעות ולמעלה, ומכל מקום דברי הגמרא אינם אמורים על איסור אכילה. וכך מבואר גם בדברי הריטב"א:

> תנן התם וכו' דכולי עלמא מיהא חמץ משש שעות ולמעלה אסור. [פי' אסור] באכילה ואסור לקיימו, מיהו השתא משום **דאסור לקיימו** נקטינן ליה ועלה שקלינן וטרינן, מיהו בודאי לקמן (כ"ח ב', ובדברי רבינו לק' ז' א') מוכחינן לה בהדיא דלכולי עלמא אסור באכילה משש שעות ולמעלה. (ריטב"א, פסחים, ד, ב)

דרשות אביי ורבא

על שאלתה של הגמרא, מניין שחמץ משש שעות ולמעלה אסור, מביאה הגמרא את דרשותיהם של אביי ורבא:

> אמר אביי: תרי קראי כתיבי, כתיב שבעת ימים שאור לא ימצא בבתיכם וכתיב אך ביום הראשון תשביתו שאר מבתיכם. הא כיצד? לרבות ארבעה עשר לביעור. (פסחים, ד, ב)[1011]

אביי שם לב לכך שנאמר בפסוקים שני דברים הסותרים זה את זה. נאמר 'שבעת ימים שאור לא ימצא בבתיכם', אך בנוסף לכך נאמר, 'אך ביום הראשון תשביתו שאור מבתיכם'. והרי איך אפשר להשבית שאור מהבתים ביום הראשון לשבעת הימים אם כבר נאמר שאסור שימצא שאור כל שבעת הימים? ממילא מבין אביי שיש לרבות את יום י"ד לביעור. כלומר, מבין אביי שהיום הראשון הנאמר בפסוק הוא יום י"ד של ניסן, ולא ט"ו כפי שמבין הקורא בתורה. על כך יש לשאול, על פי אביי, מדוע התורה קראה ליום י"ד - היום הראשון, והרי הוא לא היום הראשון של פסח, שכן לא סתם היה נראה שיש סתירה בין הפסוקים, שהרי, היום הראשון באופן פשוט הוא יום ט"ו, הראשון לשבעת הימים. מדוע לא אומרת התורה בי"ד לחודש תשביתו שאור מבתיכם?

---

10. רש"י ותוספות במקום נחלקו מה היא בדיוק דרשתו של אביי. וראה שם את מחלוקתם.

11. הגמרא עוד דנה בדרשתו של אביי, אך מכל מקום גם לבסוף דרשה זו של אביי נשארת. וראה בהרחבה בגמרא.

ובמילים אחרות, מדוע קוראת התורה לי"ד בניסן היום הראשון?

בין דרשת אביי לדרשת רבא מביאה הגמרא עוד שתי דרשות.

> דבי רבי ישמעאל תנא: מצינו ארבעה עשר שנקרא ראשון, שנאמר בראשן בארבעה עשר יום לחדש. רב נחמן בר יצחק אמר: ראשון - דמעיקרא משמע, דאמר קרא הראשון אדם תולד. (פסחים, ה, א)

תנא דבי רבי ישמעאל מביא דרשה על כך שמצאנו מקום בו יום י"ד נקרא ראשון, שהרי נאמר בראשון בארבעה עשר לחודש. ואילו רב נחמן בר יצחק דורש שמצינו מקום בו נאמרה המילה 'ראשון' כמבטאת את היום הקודם לזמן עליו אנו מדברים.[12]

דרשתו של תנא דבי רבי ישמעאל נראית תמוהה מעט, שהרי הראשון המדובר עליו בפסוק הוא החודש הראשון, בחודש הראשון בארבעה עשר יום לחודש, והראשון אינו מוסב על היום הארבעה עשר, ואם כן, לא מצינו כאן שי"ד נקרא ראשון. ועל דרשתו של רב נחמן בר יצחק יש לשאול, מדוע פעמים התורה קוראת ליום הראשון כיום הראשון של הזמן עליו אנו מדברים ופעמים מתכוונת ליום הקודם לכל הימים.

בנוסף דרשות אלו כלל לא עונות על שאלת הגמרא מניין שחמץ משש שעות ולמעלה אסור, שהרי הן רק מדברות על כך שהיום הראשון הוא י"ד, אך מדוע לשיטתם האיסור הוא דווקא משש שעות? על כן נראה מבואר שדרשותיהם באות כסיוע לכך שיום י"ד הוא היום הראשון, אך דרשותיהם אינן באות לענות על שאלתה של הגמרא. יש להבין אם כן, למי הגמרא הביאה דרך דרשות אלו סיוע.

רבא דורש דרשה בכיוון שונה:

> רבא אמר מהכא: לא תשחט על חמץ דם זבחי - לא תשחט הפסח ועדיין חמץ קיים. (פסחים, ה, א)

רבא לומד את דבריו דרך קורבן הפסח, אסור לשחוט את הפסח כאשר עדיין קיים חמץ.[13] מדוע לא לומד רבא כמו אביי? מה היה חסר לרבא בדרשתו של אביי? האם יש כאן רק מחלוקת מהיכן יש לדרוש דין זה או שמא קיימת כאן מחלוקת מהותית יותר בין אביי לרבא?

ביעור חמץ

עד כה, ראינו את המחלוקת בין רבי מאיר ורבי יהודה, וכן ראינו שהן רבי מאיר והן רבי יהודה

---

12. ועל אף שהגמרא מביאה קושיות על דבריו של רב נחמן בר יצחק נראה שנדחו קושיות אלו, וכך מבואר ברש"י.

13. אף על דרשתו של רבא יש לשאול, הרי פשט הפסוקים לא נראה כמורה על דבריו, שהרי איסור חמץ קיים אף בקורבנות, ולא רק לגבי הפסח. ובמבט ראשון נראה שעניין החמץ בפסח שונה מעניין החמץ בקורבן.

מסכימים שיש לבער את החמץ בתחילת שעה שישית. כעת יש לראות מניין הם לומדים שיש לבער את החמץ:

> רבי יהודה אומר: אין ביעור חמץ אלא שריפה, וחכמים אומרים: אף מפרר וזורה לרוח או מטיל לים. (פסחים, כא, א)

דעת רבי יהודה היא שביעור חמץ נעשה רק על ידי שריפה, ואילו חכמים אומרים שיכול אף לפורר ולזרות לרוח או להטיל לים.[14] הגמרא בדף כז: שואלת מניין לומד רבי יהודה שאין ביעור חמץ אלא שריפה:

> תניא, אמר רבי יהודה: אין ביעור חמץ אלא שריפה. והדין נותן: ומה נותר שאינו בבל יראה ובל ימצא - טעון שריפה, חמץ שישנו בבל יראה ובל ימצא - לא כל שכן שטעון שריפה? (פסחים, כז, ב)

רבי יהודה לומד דין שריפה מנותר, היינו בשר שהיה חלק מהקורבן אך עבר זמן אכילתו, יש לשורפו ולא לאוכלו, ומשם לומד רבי יהודה לדין חמץ. ולאחר שמקשים בגמרא על דבריו של רבי יהודה שאין לדמות נותר לחמץ, לבסוף, למסקנת הגמרא מדמה אותם רבי יהודה דרך צד אחר:

> חזר רבי יהודה ודנו דין אחר: נותר ישנו בבל תותירו, וחמץ בבל תותירו. מה נותר בשריפה - אף חמץ בשריפה. (פסחים, כח, א)

נותר וחמץ שניהם בבל תותירו ממנו. מכאן יש ללמוד שכמו ששורפים את הנותר כך יש לשרוף את החמץ.[15]

לאחר דבריו הראשונים של רבי יהודה עונים לו חכמים:

> אמרו לו: כל דין שאתה דן תחלתו להחמיר וסופו להקל - אינו דין. לא מצא עצים לשורפו - יהא יושב ובטל? והתורה אמרה תשביתו שאר מבתיכם - בכל דבר שאתה יכול להשביתו. (פסחים, כז, ב)

לא מצא עצים לשורפו יהא יושב ובטל? נראה שחכמים לא מדברים עכשיו רק פרקטית, שהרי לא על דין של אדם שלא מצליח לשרוף את חמצו יקבע רבי יהודה את דינו. נראה שהדברים יושבים על דבר אחר, חכמים מבינים שהתורה מצווה להשבית את החמץ בכל דרך. כלומר,

---

14. הרי"ף בגרסתו לא גרס את המילה 'אף' בדעת חכמים. וכך נראה גם בנוסחים מדויקים של הגמרא. ומכאן אפשר לשמוע שיש כאן מחלוקת קוטבית, דעת רבי יהודה שביעור חמץ נעשה רק על ידי שריפה ואילו דעת חכמים היא שיש רק לפורר וכו' אך אין ביעור יכול להיעשות על ידי שריפה.

15. על דעת רבי יהודה מקשה הגמרא: "אמרו לו: אשם תלוי וחטאת העוף הבא על הספק, לדבריך, יוכיחו: שהן בבל תותירו. שאנו אומרים בשריפה - ואתה אומר בקבורה! שתק רבי יהודה". השאלה מה שתיקתו של רבי יהודה מלמדת? האם הודה לקושיה, או שמא היא לא הייתה קשה עליו?

העניין הוא לא שריפת החמץ, אלא כל דרך שעל ידה אפשר להשבית את החמץ יש לעשות זאת. מה הוא שורש המחלוקת ביניהם? האם רק העניין הטכני של דרך ביעור החמץ או שגם כאן יש לחשוב על מחלוקת מהותית יותר בין השיטות?

במכילתא מובאת דרשתו של רבי יהודה, אך סופה שונה מכפי שהיא מסתיימת בגמרא:

> ... נותר אסור באכילה ואסור בהנאה וחייבין עליו כרת. והזמן גרם. וחמץ אסור באכילה ואסור בהנאה. וחייבין עליו כרת והזמן גרם. ואל תאמר נבלה תוכיח שאע"פ שאסורה באכילה אינה אסורה בהנאה. ולא שור הנסקל יוכיח שאע"פ שהוא אסור בהנאה אין חייבין עליו כרת. (מכילתא דרבי ישמעאל בא - מסכתא דפסחא פרשה ח)

במכילתא דרשתו של רבי יהודה שמה דגש על עניין הזמן. החמץ והנותר לא רק שהם 'בבל תותירו' אלא הזמן הוא גורם האיסור. ונראה כי שני המקומות לדבר אחד כיוונו. לחמץ ולנותר יש זמן שהם מותרים, ולאחר זמן אותו דבר שהיה חלק מההיתר נעשה כעת אסור, זאת בעקבות שינוי זמן שקרה בעולם, על כן, יש לשורפו כעת.

כלומר, מכאן אפשר ללמוד שסיבת שריפת החמץ בדעת רבי יהודה היא מפני שהחמץ נאסר באכילה, והיה לו מקום באכילה לפני השעה השישית של יום י"ד, בדיוק כמו נותר, ודין שריפתו הוא מפני שהוא אסור באכילה. רצוני לומר, השריפה באה כדי שלא יבוא האדם לאכול את האיסור.

המשנה במסכת תמורה מביאה את דינם של איסורים שדינם בקבורה וכנגד מביאה גם איסורים שדינם בשריפה:

> ואלו הן הנקברין .. ואלו הן הנשרפין: חמץ בפסח - ישרף (תמורה, לג, ב)

המשנה מונה כחלק מהנשרפין את החמץ בפסח, שזאת נראית דעתו של רבי יהודה כפי שראינו אצלנו.[16] על דין המשנה אומרת הגמרא:

> כל הנקברין לא ישרפו כו'. מ"ט? משום דנקברין - אפרן אסור, ונשרפין - אפרן מותר. (תמורה, לד, א)

כל דבר שדינו בקבורה אפרו אסור, וכל דבר שדינו בשריפה אפרו מותר. אך מה טעם ההבדל בין הדינים? על כך אומר התוספות:

> הנשרפין אפרן מותר ונקברים אפרן אסור - צריך עיון טעמא מאי ואומר מורי הרמ"ר דנשרפין כיון שצוה הכתוב לשורפן אחר שעשה כאילו נעשית מצותו ואין לך דבר שנעשית מצותו ומועלין בו ה"נ כיון שנעשית מצותו הלך אסוריה והא דאמר אשירה

16. תמורה, לד, א "ואלו הן הנשרפין. אמר מר: חמץ בפסח - ישרף. סתם לן תנא כר' יהודה, דאמר: אין ביעור חמץ אלא שרפה".

> אסורה לעולם אף על פי שהזקיק הכתוב לשורפה (דברים יב) היינו משום דכתיב (שם יג) לא ידבק בידך מאומה מן החרם אבל הנקברין דלא הטעין הכתוב לשורפן משוך **איסורייהו לעולם.** (תוספות, תמורה, לג, ב)[17]

כיוון שהתורה ציוותה לשרוף דברים מסוימים, לאחר השריפה נעשית המצווה, ואין הדבר כבר עומד למצוותו, על כן האפר מותר. ובלשונו של התוספות: "כיוון שנעשית מצוותו הלך איסוריה". אך, דבר שצריך להיקבר לא נגמרה מצוותו בכך: "הנקברין דלא הטעין הכתוב לשורפן משוך איסורייהו לעולם".

על פי דברינו ברבי יהודה יש לבאר כך: שריפה היא המצווה כאשר היא באה להעלים את הדבר מהעולם כמו שהוא בא לפנינו. על כן, בחמץ שאסור לאוכלו, לאחר שריפה אין הוא כבר קרוי חמץ. לכן, אפר זה מותר בהנאה לדעת רבי יהודה. כל דין השריפה בא מתוך כך שיש איסור אכילת חמץ, והשריפה מוציאה את החמץ מחשש איסור אכילה, כמו בנותר שם האיסור הוא איסור אכילה, ויש לשרוף את כל מה שנשאר מהקורבן.

חכמים החולקים על רבי יהודה, סוברים שדין החמץ אינו רק בשריפה[18] אלא שייך הוא לקבוצת הנקברין. ובכך אין ביעור החמץ בא לענות על איסור האכילה, אלא על השבתת החמץ בכל רגע ורגע, משום שאנו מבערים את החמץ כדי שלא יהיה קיים בעולם, רוצים להוציא אותנו מרשותנו ומגבולנו לגמרי. ואין זה רק ביעור "העונה" על חשש אכילה, אלא, "משוך איסורייהו לעולם".

חזרה אל דברי הגמרא

לאחר שראינו את מחלוקתם של חכמים ורבי יהודה נראה שאפשר לזהות את דעת חכמים עם דעתו של רבי מאיר במחלוקתו עם רבי יהודה. רצוני לומר, החשש של חכמים אינו משום שהאדם יאכל את החמץ, אלא, משום קיום החמץ בעולם. ממילא, דעתם של חכמים עולה יפה בדעת ר' מאיר שהעיכוב לדעתו על פי רש"י הוא הרחקה של שעה מהשריפה.[19]

לעומת זאת, ר' יהודה כפי שראינו מרחיק לשעה רביעית את האכילה, כי החשש הוא שהאדם לא יאכל את החמץ בזמן איסורו, על כן, אוכלים רק בשעה רביעית, כדי להרחיק את האדם מן העבירה. כלומר, רבי מאיר ורבי יהודה חולקים באופן מהותי על עניין ביעור החמץ ביום י"ד. האם העניין הוא ההכנה לקראת חג הפסח בו החמץ אסור באכילה, או שמא ביעור החמץ שייך

17. וראה גם כן תוספות, פסחים ה: "כל מלאכה לא תעשו".

18. או כפי שהעלינו מגרסת הרי"ף, אולי כלל אינו בשריפה.

19. בדעתו של רבי מאיר מובא לשון 'שריפה', ועל פי דברינו אפשר להבין שהוא כחכמים, דהיינו, לאו דווקא שריפה ואפשר לבער החמץ אף בדרכים אחרות.

ליום י"ד ללא קשר ליום ט"ו שלאחריו אסור לקיים את החמץ.[20]

חלוקה זו נראית תלויה בחלוקה אותה ביצענו לעיל בין איסור 'לא יראה' לבין איסור 'לא ימצא'. איסור 'לא יראה' יוצר מציאות החוזרת אל יום היציאה, יום בו לא נאסרו ישראל באכילת החמץ, אך לא היה חמץ במקומותיהם. ישראל אכלו את הקורבן עם מצות, בחיפזון. ובכך שלא יהיה חמץ במקום בו אנו נמצאים, אנו משחזרים את המציאות של יום היציאה, חווים את אותה ההרגשה שהייתה לישראל לקראת יציאתם ממצרים. עוד רגע יוצאים ממצרים, צריך לעשות הכל מהר ובחיפזון. כלומר, ר' מאיר ששם את כובד המשקל על אי קיום החמץ ולא על איסור האכילה, מבין שביעור החמץ הוא מיוחד ליום היציאה המתחיל ביום י"ד בפני עצמו ולא כהכנה לחג הפסח.

לעומת זאת, איסור 'לא ימצא' שייך אל כל שבעת הימים הממשיכים את יום היציאה, שבעה ימים הקשורים אלינו, ואנו שומרים ומשמרים את החג, ממשיכים את הארת החג לימים שלנו. בימים אלו ראינו שהאיסור המרכזי הוא איסור אכילת החמץ. רבי יהודה שם את עיקר כובד משקלו על איסור האכילה, ומאיסור זה של האכילה מבין רבי יהודה שיש להרחיק את האדם.

הן רבי יהודה והן רבי מאיר מסכימים בוודאי לשני האיסורים. אלא שלרבי מאיר איסור 'לא ימצא' הוא פועל יוצא של איסור 'לא יראה'. ואילו לרבי יהודה יש לומר להפך, איסור 'לא יראה' הוא פועל יוצא של איסור 'לא ימצא'. ובמבט פנימה, בביעור החמץ וממילא בפסח, לשיטת רבי מאיר אנו משחזרים את אירוע היציאה ממצרים שאירע בימים ההם. הדגש הוא שלא יהיה קיים חמץ וממילא החמץ לאחר מכן יהיה אסור באכילה.

ואילו, לשיטת רבי יהודה, כיום, כאשר אנו חוגגים את הפסח אנו חוגגים אותו מתוך המקום שלנו, מתוך המקום של שימור חג הפסח, על כן, האיסור המתחיל הוא איסור האכילה, איסור 'לא ימצא' ומתוכו אנו גם מקיימים את איסור 'לא יראה'.

סוגיית הירושלמי

בירושלמי מובאת גם כן מחלוקתם של רבי מאיר ורבי יהודה, אך באופן אחר:

---

20. נראה שהדברים מצויים בדבריו של ר' חיים על רמב"ם הלכות חמץ ומצה, א, ג: "... **ונראה בזה**, דהנה הגרע"א הקשה על הטור שכתב דלר' יהודה דחמץ מצותו בשריפה אפרו מותר כדין כל הנשרפין דאפרן מותר, ולרבנן דהשבתתו בכל דבר אפרו אסור כדין הנקברין, והקשה על זה הגרע"א דלפי מה שכתבו התוס' דהא דנשרפין אפרן מותר ונקברין אפרן אסור הוא משום דנשרפין איכא מצוה בשריפתן וע"כ הוי נעשית מצותן, משא"כ נקברין דליכא שום מצוה בקבורתן ורק משום תקלה ולא הוי נעשית מצותן, וא"כ בחמץ דגם אם השבתתו בכל דבר הלא איכא מצוה דתשביתו א"כ הא צריך להיות לכו"ע אפרן מותר. ונראה דלא דמי המצוה של תשביתו דהשבתתו בכל דבר למצות שריפה, **דמצות תשביתו בשארי השבתות הוי עיקר המצוה שלא יהא להבעלים חמץ, משא"כ אם מצותו בשריפה הוי מצוה שחייל בהחפצא של החמץ דחלה בו דין שריפה**, ולענין היתר דנעשית מצותו בעינן דוקא שיהא נעשית מצותו בהחפצא אז ניתר החפץ, ולא כשהבעלים קיימו מצוה דרמיא עלייהו יהא ניתר בזה החפצא, וע"כ שפיר מחלק הטור בין השבתתו בכל דבר ובין שריפה, דאם השבתתו בכל דבר רק הבעלים קיימו מצוה שאין להם חמץ, וע"כ לא הותר האפר, משא"כ אם מצותו בשריפה דנעשה המצוה בהחפצא והוי נעשית מצותו ע"כ הותר האפר."

ר"מ אומר משש שעות ולמעלן מדבריהן. ר' יודה אומר משש שעות ולמעלן מדברי תורה. מה טעמא דר"מ [שמות יב טו] אך ביום הראשון זה חמשה עשר. יכול משתחשך ת"ל אך. הא כיצד תן לו לפני שקיעת החמה שעה אחת. מה טעמא דר' יודה אך ביום הראשון זה י"ד. יכול כל היום כולו ת"ל אך. הא כיצד חלוק את היום חציו לחמץ וחציו למצה. מחלפה שיטתיה דר"מ. תמן הוא אמר אך לרבות והכא הוא אמר אך למעט. א"ר שמואל בר אבידומא מיעטו שאינו בחמץ. ר"מ אומר [דברים טז ג] לא תאכל עליו חמץ על אכילתו. ור' יודה אומר לא תאכל עליו חמץ על עשייתו. (ירושלמי, פסחים, א, ד)

בשונה ממחלוקתם בבבלי, הירושלמי מציין שלרבי מאיר האיסור משש שעות ולמעלה הוא מדבריהם, דהיינו, איסור דרבנן. ואילו, לדעת רבי יהודה האיסור משש שעות ולמעלה הוא מדאורייתא. ברם, אין זה ההבדל היחיד בירושלמי בין רבי מאיר לרבי יהודה, כאן הדרשה של הפסוק 'אך ביום הראשון' נדרשת הן לדעת רבי מאיר והן לדעת רבי יהודה. רבי מאיר לומד שהיום הראשון המדובר בפסוק הוא יום ט"ו, ואילו רבי יהודה מבין שמדובר על יום י"ד.

אך, האם הלימוד מהמילה 'אך' מדבר על איסור אכילה או על איסור קיום? דעת רבי מאיר בירושלמי היא שהיום הראשון בפסוק הוא יום ט"ו, ויש לתת שעה קודם היום. כאמור, נראה שהשעה קודם היום משרתת את האיסור הקיים ביום ט"ו. לעומתו, רבי יהודה מבין שהיום הראשון הוא יום י"ד, ויש לתת את חצי היום לחמץ וחצי היום למצה. מבואר מכאן שרבי מאיר ורבי יהודה חולקים על זמן איסור אכילת החמץ, מאיזה רגע החמץ אסור באכילה. האם רק שעה קודם יום ט"ו, היום בו חמץ אסור מהתורה באכילה, או שמא התורה מלמדת אותנו גם על איסור אכילת חמץ ביום י"ד.

אף הדרשה הנוספת בגמרא על הפסוק "לא תאכל עליו חמץ", מבארת כי מחלוקתם של רבי מאיר ורבי יהודה היא **מאימתי נאסר החמץ באכילה**. כלומר, רבי מאיר ורבי יהודה חולקים בירושלמי באופן מפורש לגבי איסור אכילה. אמנם, בבבלי, איסור החמץ משעה שישית ולמעלה מהתורה לרבי מאיר הוא איסור קיום החמץ ולא איסור אכילת החמץ. על כן, אפשר להבין, שכאשר הם חלוקים על איסור האכילה, כפי שמופיע לפנינו בירושלמי, אז רבי מאיר אומר: כל עניין האכילה בא רק לעניין זה שלא יהיה חמץ בבית ביום ט"ו, על כן משש שעות ולמעלה זה איסור של חכמים.

רבי יהודה לומד אחרת, יום י"ד, הוא ההתחלה של שבעת הימים, כבר ביום זה, בפני עצמו, אסור לאכול חמץ. ויש לדייק אף יותר מכך, לא רק שמפסיקים לאכול חמץ ביום י"ד, רבי יהודה מוסיף ואומר **חציו השני למצה.** כל שבעת הימים בהם אוכלים מצה מתחילים מהחצי השני של יום י"ד. יום י"ד חציו לחמץ וחציו למצה, התחלה של הזמן החדש מחצות של יום י"ד.

המשך סוגיית הגמרא

אביי לומד את האיסור של שש שעות ולמעלה דרך 'אך ביום הראשון', היום הראשון הוא י"ד. כלומר, בדרשת אביי יש קשר בין יום י"ד לימים הבאים לאחריו, כאשר דבריו נראים כעונים לשיטת רבי יהודה. אנו מחברים את ביעור החמץ שנעשה ביום י"ד להיות כחלק מההכנה לקראת חג הפסח.

לאחר דרשות אביי ראינו את דרשותיהם של תנא דבי רבי ישמעאל ורנב"י, כאשר דרשתו של תנא דבי רבי ישמעאל יכולה להתבאר בשתי דרכים. דרך ראשונה היא לבוא ולומר שהפסוק השמיט מילה, לא נאמר 'בחודש הראשון', אלא רק 'בראשון', ודרך מקום משונה זה, בא התנא דבי רבי ישמעאל וראה מקום לבוא ולדרוש על כך שהראשון שייך ליום י"ד.

הדרך שניה, הנראית לי כאפשרית ונכונה יותר בדבריו: אין הכוונה שהמילה ראשון היא המוסבת על יום י"ד, שכן, המילה 'ראשון' מתפרשת באופן פשוט כחודש הראשון. אלא, בפסוק זה נאמר שיום י"ד בערב הוא היום הראשון לחג הפסח. י"ד בערב עד כ"א בערב. דבר דומה אנו רואים ביום כיפור, כך, מתוך שנאמר בתורה 'תשיעי בערב' למדו חז"ל תשיעי כעשירי, כל האוכל בתשיעי כאילו צם תשיעי ועשירי. כך גם פה, אמנם מדובר על יום י"ד בערב, אך סוף סוף, יום י"ד יש בו בחינה של היום הראשון של חג הפסח, בדיוק כמו הדרשה על יום כיפור.

דרשתו של רב נחמן בר יצחק אומרת שהיום הראשון הוא יום הקודם לכל שבעת הימים. ומדרשות שניהם עולה החיבור בין יום י"ד לבין שבעת הימים האחרים. תנא דבי רבי ישמעאל מבין שי"ד יש בו בחינה של היום הראשון ממש, ורנב"י לומד שיום י"ד הוא הקודם לכל שבעת הימים, הוא הראשון לשבעת הימים. ודרשות אלו באות לסייע לאביי משני כיוונים שונים, ודרך כך מבארים שהיום הראשון, י"ד, הוא היום המתחיל את שבעת ימי החג הבאים לאחריו, יום י"ד כחלק מחג הפסח.

לאחר מכן בגמרא, מובאת דרשתו של רבא הלומד את איסור החמץ משש שעות ולמעלה מקורבן הפסח. עשיית קורבן הפסח שייכת רק ליום י"ד, וכך דרשת רבא לא מקשרת את יום י"ד לימים הבאים לאחריו. אין האיסור כאן משמש כהכנה לכל חג הפסח, אלא עומד הוא בפני עצמו. ובמילותיו של רבא: שלא יהיה חמץ קיים.[21] דברים אלו עולים יפה עם דברי רבי מאיר, איסור חמץ משש שעות ולמעלה הוא איסור קיום של החמץ ביום י"ד.

על פי דברינו, ראינו שרבי מאיר ורבי יהודה חולקים ממה יש להרחיק את האדם, האם מהשריפה או מהאכילה. האם חמץ משעה שישית הוא איסור אכילה או שמא יש בו איסור שהייה/קיום.

---

21. לעיל שאלנו בהערה 13 מה היא דרשתו של רבא. נראה לי לבאר כי חמץ אסור באופן כללי בקורבנות, ואין הוא שייך בדווקא לפסח. אלא שרבא לומד שמכך שיש איסור חמץ בפסח, איסור זה שואב ומתחיל מהפעם הראשונה בו שייך איסור חמץ, על אף שהוא איסור השייך לכל הזמנים, איסור החמץ בקורבן. על כן לומד רבא מקורבן לענייננו שאיסור קיום החמץ הוא האיסור של משש שעות ולמעלה, וכל זה נלמד מהרגע הראשון בו אנו נפגשים עם חמץ בי"ד, זמן הקורבן.

נראה מכך כי שאלת הגמרא בכוונה כתובה באופן לא ברור ויש לקוראה: מניין שלרבי מאיר חמץ משש שעות אסור בשהייה ולרבי יהודה מניין שחמץ משש שעות ולמעלה אסור באכילה.

על כך באות דרשותיהם של אביי ורבא. אביי מביא הוכחה לדברי רבי יהודה, שמשש שעות ולמעלה חמץ אסור באכילה, איסור שמשמש כהכנה לקראת יום ט"ו, כדי שהאדם לא יבוא לאכול חמץ. התחלה של חג הפסח. ואילו דרשת רבא היא הוכחה לדברי רבי מאיר, משש שעות ולמעלה יש איסור קיום של החמץ ללא קשר לשבעת הימים הבאים לאחר מכן.

משמעות הדברים

שתי תפיסות אלו מבטאות שתי תפיסות שונות לגבי חגיגת הפסח בימינו. לשיטת רבי מאיר אנו חוזרים אל הפסח הראשון, אנו משחזרים קודם כל את יום היציאה שאירע בי"ד ובט"ו. וממילא לאחר מכן, אנו ממשיכים את שבעת ימי החג שנחגגו לאחר היציאה. האיסור של י"ד הוא איסור לא יראה, האווירה שנוצרה במחנה ישראל לקראת היציאה ממצרים ולאחר מכן המשך הארה זו לשבעה ימים של חג. בתפיסה זאת חג הפסח יהיה המשך של יום היציאה.

ואילו, לשיטת רבי יהודה אנו חוגגים כיום את הפסח מתוך המפגש שלנו עם יציאת מצריים. אנו משמרים את חג הפסח, ממשיכים את ההארה מתוך המקום בו החג פוגש אותנו, האיסור הקיים הוא איסור האכילה, איסור 'לא ימצא'. וממילא יום י"ד משרת את שבעת הימים ויוצא מתוכם ולא להפך.

מתוך דברים אלו, המשנה הראשונה יכולה להיות מוארת באור חדש:

אור לארבעה עשר בודקין את החמץ לאור הנר.. (פסחים, ב, א)

מדוע נאמר אור לארבעה עשר בודקין את החמץ? נראה שיותר נכון לכתוב אור לארבעה עשר בודקין **את הבית** מפני החמץ. אלא שמתוך דברינו יש לומר, המשנה הראשונה נראית כדעתו של רבי מאיר, אנו מבערים, וממילא קודם לכן בודקים את החמץ, כדי שלא יהיה חמץ. אנו בודקים ומחפשים את החמץ עצמו כדי שהוא לא יהיה בעולם, אך אנו לא בודקים את הבית כדי שלא יימצא בו חמץ. הדגש הוא לא על הבית של האדם שמא יהיה בו חמץ שנבוא לאוכלו, אלא הדגש הוא על מציאות של חמץ בפני עצמה. הבדיקה היא בדיקה ליום י"ד ללא קשר לפסח הבא אחריו.

מתוך כל דברינו, דרך סוגיית שעת ביעור החמץ מתבאר היטב היחס בין יום י"ד ליום ט"ו, וכן על יחסינו לחמץ ביום זה. על כן, על אף שהמשנה מובאת בהמשך, היא מובאת כאן בין הסוגיות של הבדיקה לסוגיות 'בל יראה ובל ימצא' ובכך אנו עומדים היטב על משמעות החמץ ואיסורו.

דרכים בהן השתמשנו במאמר זה

מקורות ראשוניים. יש לפתוח את המקורות הראשונים, במקרה שלנו את דברי התורה על פסח. לראות אותם בפני עצמם. בכך ראינו את האיסורים כפי שהם מופיעים בתיאור התורה אותם. בנוסף, כך ראינו ועמדנו על ההבדלים בין 'לא יראה' ל'לא ימצא'.

דיוק בדברי רש"י והגמרא. לקרוא בצורה איטית ומדוייקת את דברי הגמרא ורש"י. כאן ניסינו להבין דרך דברי רש"י ממה כל צד חושש, לאיזה טעות. מה ההבדל בין דרשות האמוראים בגמרא, האם זהו רק הבדל טכני או שמא כל דרשה מלמדת אותנו דבר שונה. וכן יש להבין היטב מה היא שאלתה של הגמרא, על מה היא שואלת, האם השאלה מובנת לנו היטב?

מקורות מקבילים. יש להשוות אל מקורות מקבלים. כאן השווינו לירושלמי, העוסק גם הוא בסוגיה, אך באופן שונה. דרך הצבעה יבשה על ההבדלים ביניהם באנו לעמוד על משמעות ההבדלים. מתוך הבנה של הירושלמי בפני עצמו ורק לאחר מכן השוואה שלו אל סוגייתנו.

הגדרות חדות. כאשר יש מחלוקת בגמרא יש לנסות להגדיר כל צד במילה. כך, בסוגייתנו, ניסינו להגדיר את דברי רבי יהודה ורבי מאיר במילה. לשם מה בא הביעור בשיטת כל אחד, האם הביעור משמש כאמצעי או כתכלית.

משמעות ההגדרות. על אף שביארנו ממה כל צד בא להרחיק. כעת יש לשאול מדוע? למה אצל ר' מאיר הדגש הוא השריפה ולמה אצל ר' יהודה הדגש הוא אכילה, איך כל אחד אם כן תופס את עניין ביעור החמץ. מה הדבר אומר לנו על זמן ביעור החמץ ויחסינו אל החמץ, מה היא התפיסה של חג הפסח המובילה כל אחד מהם לומר את דבריו.

דרשות חז"ל. לבחון את דרשותיהם של חז"ל לעומק, האם הן מובנות, מה ההיגיון בדרשה? לנסות להבינם לעומק דרך ראיית הפסוקים עליהם דורשים חז"ל את הדברים.

מחלוקת הראשונים וראייתה בגמרא. ראינו את מחלוקת הראשונים על דברי הגמרא "מיהא חמץ משש שעות ולמעלה אסור". על פי ביאורנו שאלת הגמרא כתובה בצורה עמומה בדיוק בגלל זה, לדעת רבי מאיר השאלה היא מניין שאסור בקיום ואילו לדעת רבי יהודה השאלה היא מניין שאסור באכילה. וכך אפשר לראות את דברי כל הראשונים בדברי הגמרא.